

Kyrkomötet 150 år

Finlands första allmänna församlingsmöte, det vill säga kyrkomöte

Topi Artukka, forskardoktor, Turun yliopisto

I Finlands kyrkliga huvudstad Åbo ordnade Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland sitt första kyrkomöte i juni 1876. Där samlades 84 mötesdeltagare från olika håll i landet för att fatta beslut om ett förslag till kyrkolag och diskutera kyrkans centrala frågor och verksamhetsformer. Kyrkomötets rötter går tillbaka på lantdagen 1863 och kyrkolagen från 1869, där man gav evangelisk-lutherska kyrkan rätt att kollegialt fatta beslut om sina interna ärenden. Kyrkomötet blev med andra ord det högsta beslutande politiska organet för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och har också kallats för kyrkans parlament.

Det första kyrkomötet inleddes torsdagen den 1 juni 1876 med formaliteter halv tio på förmiddagen. Ledamöterna samlades då i Akademihuset för att lägga fram sina fullmakter och bestyrka sin rätt att delta i mötet. Öppningsceremonin fortsatte med en festgudstjänst i Åbo domkyrka klockan 10. De festklädda deltagarna anlände till gudstjänsten i en procession som under ärkebiskopens ledning gick från Akademihusets festsal till domkyrkan.

Processionsordningen var noggrant upplagd. Först gick biskoparna med ärkebiskop Edvard Bergenheim i spetsen och därefter kom biskop Frans Ludvig Schauman från Borgå och domprosten Aron Gustaf Borg, som var ersättare för biskop Robert Frosterius från Kuopio. Efter dem följde representanterna för kejserliga senaten, hovrätterna i Åbo, Vasa och Viborg och kejserliga Alexanders universitetet. Efter statsmakten kom sedan stiftens representanter, först från Åbo, sedan Borgå och sist Kuopio.

Gudstjänsten hölls på både finska och svenska, vilka också var de språk som användes på mötet. Domprosten Aron Gustaf Borg höll en predikan på finska (utifrån 1 Korinterbrevet 3:11–17) och biskop Frans Ludvig Schauman på svenska (Efesierbrevet 4:1–4 och 6–7). Efter gudstjänsten fortsatte öppningsceremonin i Akademihuset, där ärkebiskopen först ledde i bön och höll ett tal om kyrkomötets betydelse och kommande diskussionsämnen. Efter talet öppnade ärkebiskopen mötet och började leda ordet.

Tidningen *Sanomia Turusta* skrev 3.6.1876 hur: "[...] herr ärkebiskopen, efter att ha hållit en from och upplyftande bön hälsade – så som orden löd – med ett gammalt, men fröjdefullt hjärta, som förväntade sig allt gott av detta möte, Finlands församlingars medlemmar välkomna till detta första allmänna församlingsmöte i vårt älskade fosterland."

Tidningen *Ilmarinen*, som utkom i Viborg, gav en mera lyrisk bild av kyrkomötets öppning: "I förrgår inleddes här Finlands första allmänna kyrko- eller församlingsmöte. Vädret var varmt och härlig. När klockorna ekade från domkyrkans höga torn, samlades delegater från alla landsdelar, klockan halv 10 i akademins förra festsal, där de, efter att ha uppvisat sina fullmakter, antecknades som anlända till mötet."

Mötets gång

Kyrkomötet sammanträdde i en månads tid och takten var intensiv. Man inledde med tre dagar av möten och därefter hölls en två dagars paus över pingsten. Den 6 juni fortsatte

mötet i lugn takt, men från den 14 juni trappades takten upp allt mera. Sessionerna i stora salen varade i allmänhet 3–4 timmar. Vanligtvis samlades man till session bara på förmiddagen men ibland även på eftermiddagen, vilket i så fall betydde att det hölls det två sessioner i stora salen på en dag.

Kyrkomötets tidtabell för mötena i den så kallade Stora salen

1-30.6.1876

Juni	Veckodag	Förmiddagsmöte	Eftermiddagsmöte
1	torsdag	9.30–14	17–21
2	fredag		17–21
3	lördag		17–19.30
6	tisdag	12–14	17–20.30
7	onsdag	11–12.30	17–22
10	lördag	10–14	17–20.30
14	onsdag	10–13.15	17–20.30
15	torsdag	10–14	17–21
16	fredag	10–14	17–21.15
17	lördag	10–12.30	
19	måndag	10–14.30	
20	tisdag	10–14.30	17–21
21	onsdag	10–14	17–21
22	torsdag	10–14.15	17–20.15
23	fredag	10–13.30	
26	måndag	9–14	
27	tisdag	9–14.30	17–21.30
28	onsdag	9–14	18–21
29	torsdag	9–14.30	17–24
30	fredag	9–14	16–18

Presidiet biträdades av ett särskilt kansli som utsågs i början av kyrkomötet. Kansliet bestod av en sekreterare, en tolk och fem stenografer, som hade i uppgift att anteckna alla inlägg och tal som framfördes under mötet. Som kanslisekreterare tjänstgjorde kyrkoherden Henrik Nybergh från Halikko och som sekreterare författaren Adolf Waldemar Jahnsson som var lektor i latin på Åbo finska lyceum. Sammanlagt fem personer hade anlåtats som stenografer och två av dem blev föregångare för stenografin i Finland. Järnvägstjänstemannen August Johan Fabritius utvecklade den svenskspråkiga stenografin och studenten, senare lyceets rektor, Emil Almberg var en av pionjärerna för den finskspråkiga stenografin. Båda skötte stenografin också under lantdagen. Som stenografer fungerade dessutom magister E.G. Palmén som senare blev professor i historia, statsråd och lantdagsrepresentant och likaså

Carl Johan Timgrén, senare vicehäradshövding och senator. Däremot finns det inga närmare historiska uppgifter om den femte stenografen Mikko Peltonen.

Redan den första mötesdagen började kyrkomötet behandla arbetsordningen och frågor som gällde mötets gång. Den inledande delen av första mötesdagen pågick till kl. 14 på eftermiddagen, varefter man höll en paus. Mötet fortsatte kl. 17 på eftermiddagen och avslutades kl. 21. När mötet avslutats hade man valt en organisationskommitté bestående av sju personer. Deras uppgift var att besluta om arbetsordningen och inrätta ett kansli. Kommitténs förslag utarbetades under kvällen och följande morgon så att det när mötet återupptogs fredagen den 2 juni kl. 17 fanns ett färdigt förslag till arbetsordning.

Vid sidan av den så kallade stora salen hade kyrkomötet flera utskott, vilka hade i uppgift att bereda material och beslutsförslag för mötet. Alla utskottsmedlemmar var delegater i kyrkomötet. Sammanlagt fanns det nio utskott: dissenterutskottet, kyrkolagsutskottet, utskotten för psalmboksförslag på finska och svenska, revisions- och expeditionsutskottet, utskottet för handbok och predikotexter, utskottet för katekesförslag, ekonomiutskottet och besvärsutskottet.

Mötet var ursprungligen planerat att pågå under juni månad, och att fortsätta in i juli månad var inte ett alternativ. Därför blev mötesdagarna allt längre mot slutet av mötet. Den längsta arbetsdagen gjordes 29 juni, då man sammanträdde i stora salen från kl. 9 på morgonen till 14.30. Efter en paus återupptogs mötet kl. 17 och fortsatte fram till midnatt. Dagarna fylldes alltså av sammanträden. Förutom stora salens sessioner fanns det flera utskott som sammanträdde när det egentliga kyrkomötet var ajournerat. Utskottsmötena koncentrerades till den första veckan i juni.

Mötets inramning och rutiner

Mötet var tvåspråkigt. Var och en fick använda sitt eget modersmål. En mötestolk hade anlåtats som översatte talen till finska eller svenska såvida talaren inte själv översatte sitt eget anförande. Så beslöt man redan i början av mötesprotokollet: "Detta anförande översattes till finska, och likaså förklarades varje anförande på det andra inhemska språket, antingen av talaren själv eller av mötestolken."

Mötesdeltagarna fick en dagpenning som uppgick till 480 mark för hela mötet. Med dagpenningen skulle mötesdeltagarna själva ordna sin logi och betala alla löpande kostnader under mötet. Dagpenningen täckte troligen också matutgifterna. Inget i den bevarade redovisningen tyder på att mötesdeltagarnas matutgifter skulle ha betalats med kyrkans medel. Dagpenningen fick lyftas när mötet avslutades. Resekostnaderna ersattes separat och behövde inte bekostas med dagpenningen.

Förutom dagpenningen betalade kyrkomötet ett arvode till kanslipersonalen. Sekreterarens arvode var 1 000 mark, tolkens 600 mark och stenografernas 800 mark. Under mötet tjänstgjorde dessutom vaktmästare och annan avlönad personal, vars uppgift det var att sköta eventuella löpande ärenden, se till att mötesrummen hölls snygga och förse mötet med drycker.

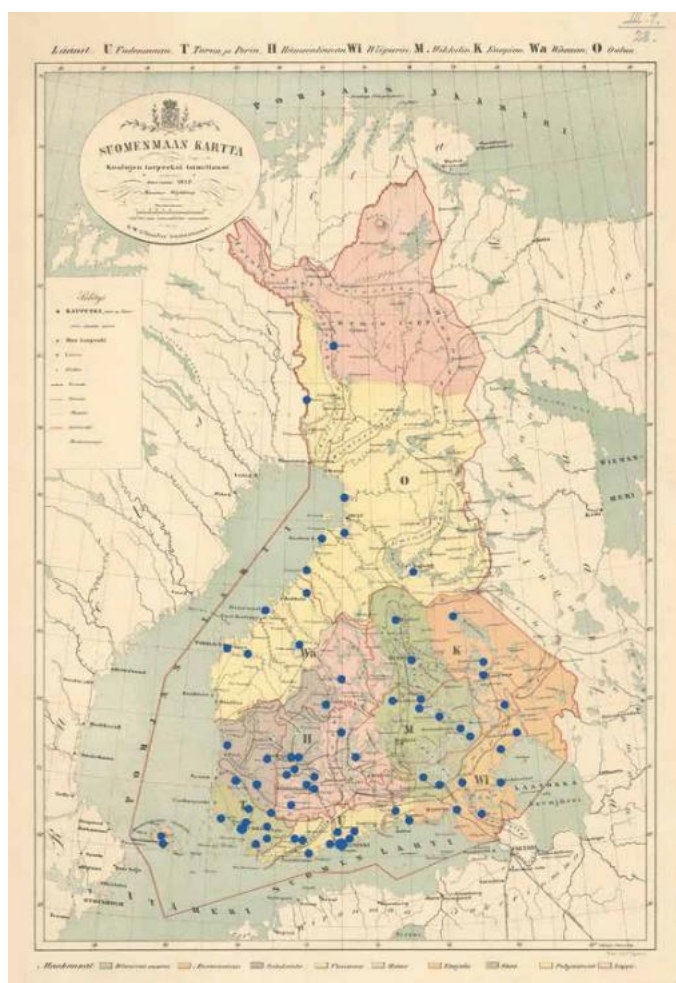
Det var ett digert arbete att arrangera mötet. Det var många saker som skulle skaffas och skötas så att mötet kunde hållas smidigt. En intressant utgiftspost var en utbetalning till möbelfabrikant Nikolai Boman. Boman ansvarade för möteslokalens möblemang. Samma år hade han grundat en ångdriven fabrik och han var en av Finlands viktigaste möbelfabrikanter vid sekelskiftet. Han försåg mötet med stolar, bord, mattor och en sorts estrad eller podium för mötesledningen.

Mötesdeltagarna

De första kyrkomötesdelegaterna bestod av prästombud som prästerna hade utsett sinsemellan, prosteriernas lekmannaombud och statsmaktens företrädare. Valet av prästombud gick till så att man först valde elektorerna i församlingarna och sedan höll egentliga val i varje stift. Lekmannaombuden valdes på motsvarande sätt, men på prosterinivå. Statsmaktens företrädare utsågs av de institutioner de representerade.

Mötesordförande och sammankallare var ärkebiskop Edvard Bergenheim och vice ordförande Borgåbiskopen Frans Schauman. Till mötesledningen hörde också Kuopio-biskopens ställföreträdare, domprosten Aron Gustav Borg. Vid sidan av biskoparna hade präster och lekmannaombud från tre stift valts att representera vid kyrkomötet: från Åbo (33 st.), Borgå (27) och Kuopio (15).

De flesta var närvarande när mötet inleddes. I början fattades fyra representanter, men i slutet var det bara en representant som var förhindrad att närvara. Sammanlagt uppgick antalet deltagare från stiftet samt presidiet till 78 personer. Många deltagare kom från de största städerna som Åbo, Helsingfors, Viborg, Borgå, Vasa och Tammerfors, men där fanns också många representanter från landsorternas mindre socknar. Till exempel deltog bonden Adam Saarelainen från Savitaipale, Tammelas kyrkoherde August Granfelt och kyrkoherden i Jomala Viktor Maurits Roslin. Delegater med den längsta resan kom från Pello, Tohmajärvi, Kexholm, Kajana och Ijo.

Statsledningen representerades av de tre viktigaste institutionerna i storfurstendömet: senaten, hovrätterna och universiteten. Senatens, dvs. den högsta ledningens (regeringens), representant var senator Lars Theodor von Hellens. Hovrättsväsendet hade tre representanter, en från varje hovrätt. Åbo representerades av hovrättsrådet Gregorius Gummerus, Vasa av assessorn Johan Edvard Heikel och Viborg av hovrättsrådet Felix Theodor Mechelin. Den tredje institutionen, Kejsarliga Alexandersuniversitetet, representerades av

professorn i praktisk teologi Karl Gustav von Essen och professorn i romersk rätt Robert August Montgomery. Alla dessa hade förutom närvaro- och yttranderätt också rösträtt vid mötet. Tillsammans med statsmaktens representanter uppgick kyrkomötets deltagarantal till 84 ledamöter, varav 83 var närvarande vid mötet.

Av de församlingsanställda prästerna var flertalet kyrkoherdar, men där fanns också några kaplaner. Alla hade universitetsutbildning och representerade därmed den finländska bildade klassen. Bland lekmannaombuden fanns det däremot en större variation. Det fanns flera bönder, varav några vanliga hemmansägare och andra rusthållare som skötte större hemman. Dessa utgjorde en tredjedel av lekmannaombuden. Paavo Savonen från Saarijärvi var en av dem som representerade bönderna. Förutom hemmansägare fanns där också några köpmän och en skraddarmästare, Daniel Rikolainen från Kexholm. I mötet deltog också adliga hemmansägare, bland andra ägaren av Järvikylä gård, Nils G.M. Grotenfelt, som med sina 30 år var mötes yngsta deltagare.

En annan stor grupp deltagare utgjordes av lärda och bildade. Finland hade under de föregående årtiondena genomfört stora skolreformer som hade gett upphov till utbildningen av lärare vid seminariet i Jyväskylä. Samtidigt hade lärarnas samhällsställning förbättrats och de blev en viktig del av den nya bildade klassen. Detta märks också i kyrkomötets deltagarförteckning. Till mötet hade man sänt två lyceilektorer och tre rektorer. Den mest kända av dem var Gabriel Lagus som också gjorde sig ett namn som författare. I mötet deltog även en folkskollärare, Fredrik Saukko från Sordavala.

Bland de lärda är det intressant att notera att professorerna vid Helsingfors Kejserliga Alexanderuniversitetet var välrepresenterade. Förutom de två ombudsplatser som universitetet fått sig tilldelat finns fyra professorer antecknade: den kände fennougristen August Ahlqvist som var professor i finska språket, Otto E.A. Hjelt, professor i medicin och blivande arkiater samt Yrjö Sakari Forsman, professor i finsk historia. Forsman blev senare känd under namnet Yrjö-Koskinen och gjorde karriär som senator och lantdagsrepresentant för adeln. Den fjärde professorn som nämns var Axel Fredrik Granfelt, som nyss hade lämnat tjänsten som professor i teologi för att sköta kyrkoherdetjänsten i Nurmijärvi. Utöver dessa deltog statsrådet Adolf Moberg, som hade avgått från sin professur i fysik år 1875.

Med undantag av Granfelt bodde och tjänstgjorde professorerna i Helsingfors. De var dock inte representanter för Helsingfors prosteri, utan vara skrivna på annat håll. Otto Hjelt som var hemma från Åbo representerade S:t Michels prosteri. August Ahlqvist som var född i Kuopio representerade Hollola och Forsman var representant för Kronoborgs prosteri. Orsaken till detta framgår inte, men troligen hade de något band till de områden de representerade. Endast Adolf Moberg representerade sin hemort Helsingfors.

Den finska språkforskaren Elias Lönnrot hade också verkat som professor (1854–1862), men var och är bättre känd som sammanställare av nationaleposet Kalevala, författare och förnyare av det finska språket. Lönnrot var mycket populär som författare och i kyrkliga kretsar känd som upphovsman till många psalmer. Lönnrot njöt av att ha en plats i offentligheten, vilket sannolikt var en av orsakerna till att han i likhet med många andra kända personer på den tiden valdes till kyrkomötesombud.

Bland de författare som deltog i beslutsfattandet kan förutom Lönnrot nämnas klockaren Pietari Päivärinta som på sin tid var en av Finlands mest populära författare. Päivärinta är en omtyckt folkförfattare och en tidig realist som i sina verk framställde vanligt liv på 1800-talet och landsbygdens livsföring. Päivärintas böcker översattes redan under hans livstid till olika språk. Till dem som utöver Päivärinta var kända för sin litterära produktion hörde kyrkoherden i Loimaa Antero Warelius, en av de första finländska fackboksförfattarna som också aktivt utvecklade det finska språket. Rusthållaren Edvin Avellan var översättare som bland annat översatte Johan Ludvig Runebergs och Fredrik von Schillers verk till finska.

Kyrkomötets ställning och betydelse i det finländska samhället underströks av representanternas relation till det politiska livet. Många kyrkomötesombud hade varit eller kom att vara med i Finlands ståndsriksdag som representanter för adeln, prästerskapet, borgarna eller bönderna. Några av dem hade viktiga roller i den finländska politiken, som bondeståndets Agathon Meurman och prästeståndets Josef Grönberg.

De flesta kyrkomötesombuden hörde till prästeståndet, vilket i och för sig inte förvånar. Prästerskapet var en klart avgränsad politisk grupp där valet till lantdagen skedde på motsvarande sätt som valet till kyrkomötet. Dessutom var kyrkomötet för prästerskapet ett minst lika viktigt sammanhang som lantdagen, om inte viktigare, vilket förklarar varför den politiska verksamheten i bägge mötena intresserade prästerna.

Kyrkomötesombudens medelålder var 51 år och majoriteten, nästan 60 procent av delegaterna, var över 50 år gamla. Endast tre ombud hade uppnått 70 års ålder, vilket väl avspeglar samhällets åldersstruktur på 1870-talet, då ungefär en procent av finländarna levde längre än 75 år. De flesta mötesdelegaterna var män mellan 50 och 59 år. Prästerna var i medeltal tio år äldre än lekmannaombuden, eftersom man vanligen inte valde någon under 50 år till högre kyrkliga ämbeten, exempelvis kyrkoherde. Den yngsta lekmannamedlemmen var 30 år och den yngsta prästen 39 år.

I kyrkomötet var det möjligt att tala både finska och svenska, vilket var en viktig praxis för att få mötet att löpa smidigt. Bland kyrkomötesdelegaterna fanns det både helt finskspråkiga och helt svenskspråkiga, men också sådana som behärskade bägge språken. Här fanns också många förkämpar för den tidiga finskan och finskheten. Att många delegater stödde finskheten betydde ännu inte att de var hårda förespråkare för det finska språket.

Hur anlände mötesdelegaterna till Åbo?

Kyrkomötets delegater anlände till Åbo från de olika prosterierna i landet. Delegaterna ansvarade själva för sina researrangemang och fakturerade resekostnaderna för mötet i efterhand. Enligt allmän praxis kunde det dröja upp till ett år innan dagpenningar och reseersättningar betalades tillbaka, men kyrkomötet fattade ett särskilt beslut om att ersättningarna skulle betalas tillbaka i snabb ordning. För detta fick kyrkan ett förskott av staten som skulle betalas tillbaka senare.

En del delegater reste till Åbo från närområdena och hade ingen särskilt krävande resa. Så var det för Antero Warelius från Loimaa vars resa på sju mil med hästskjuts betingade 14 mark. Annat var det för hemmansägaren Paavo Niskakoski som reste till Åbo ända från Kalajoki. Avståndet var 659 kilometer och Niskakoskis resa räckte sju dagar. Resan gick via Karleby, Nykarleby, Björneborg och Raumo. Han färdades med häst och kärra och betalade ersättningar till körkusken. Dessutom var Niskakoski tvungen att två gånger betala en broavgift som uppbars för upprätthållande av broar. Niskakoski anlände skjutsväsendet, vilket innebar olika skjutskarlar som skiftade om vid gästgiverier eller andra officiella skjutsstationer. Han övernattade sannolikt i gästgiverier under resan.

Ännu längre ifrån anlände hemmansägare Henrik Lauri från Kemi prosteri. Han kom från Turtola, nuvarande Pello. Han reste först med hästkärria mer än 270 kilometer till Uleåborg och därifrån med båt till Åbo. Lauris resa räckte 12 dagar på grund av menföret och han blev mycket försenad till mötet. Hans ankomst noteras till den 19 juni. För delegaterna från Lappland var det särskilt svårt att komma sig till mötet då vårflödet försvårade resandet. Allra sämst gick det för hemmansägare Fredrik Paksumäki från Kittilä. Han fick inhibera sin resa helt och hållet på grund av vårfloden och kunde inte delta i mötet. Paksumäki kom sig till Övertorneå där han konstaterade det hopplösa i att resa vidare, eftersom han i vilket fall som helst inte skulle kunna ta sig till Åbo till mötets öppnande.

Liksom Henrik Laurin färdades även rektorn för Tavastehus lyceum, John Gabriel Geitlin, med båt. Undantagsvis anlände han till Åbo från Helsingfors, där han spenderat tid före mötet. Returen gjorde Geitlin på ett mera modernt sätt, med tåg. Geitlin steg av vid Kuurila station i Tavastland. Därifrån åkte han med hästskjuts till Hakalas rusthåll i Sääksmäki.

Tågförbindelsen mellan Åbo och Toijala öppnades officiellt den 22 juli 1876, men redan från januari 1876 hade det varit möjligt att trafikera sträckan med tåg. Resan från Åbo via Toijala till Tammerfors tog över fyra timmar, men var ändå bekvämare än att åka längs kärrvägarna. Många delegater hade valt att åka tåg. Domare Gustav Malm anlände först med hästskjuts från Kajana via Kuopio till Luumäki och därifrån med tåg via Helsingfors och Toijala till Åbo.

Delegaternas logi

I många europeiska städer hade man på 1800-talet byggt för tidsperioden moderna hotell och värdshus med högre standard. Åbo var inget undantag från denna utveckling. Vid tiden för kyrkomötet år 1876 fanns det fyra hotell i staden. Det äldsta var Åbo societetshus vid Aura ås strand. Andra hotell som erbjöd logi var Jernvägshötelet på Humlegårdsgatan 20, Hôtel de Post på Östra Auragatan 3 och Beckmarks hotell på Nikolaitorget 2 (numera Domkyrkotorget). Dessa hotell var något mindre, med högst ett tjugotal rum vardera. Stadens blivande stolthet, Hotel Phoenix, höll på att byggas.

Logiuppgifterna för delegaterna vid det första kyrkomötet trycktes i möteskalendern som publicerades i juni. Det verkar som om kyrkomötesgästerna i väldigt liten utsträckning bodde på hotell eller enklare värdshus. Beckmarks hotell och restaurang var den enda offentliga inkvarteringen som mötesombuden meddelade att de använde sig av. Där övernattade

assessorn från Vasa hovrätt John Edvard Heikel och professorn i finska språket August Ahlqvist.

Vissa inkvarteringar som anlätades av mötesombuden kan ha varit privata härbärgen, men detta framgår inte av möteskalendern. De allra flesta övernattade i hem och i hyrda rum på tomter som ägdes av åbobor. Man kan bara gissa sig till orsakerna, men en faktor var säkert priset. Att hyra ett möblerat rum för en månad var sannolikt billigare än 30 hotellnätter.

Åbo var tätt bebott på 1870-talet. Det var vanligt att tiotals personer bodde på en tomt, oberoende av om tomtägaren själv bodde där eller inte. Trångboddheten gällde också de borgerliga kretsarna och endast ett fåtal tomtägare kunde använda hela tomten enbart för sitt eget hushåll. Som exempel kan nämnas tomten mitt emot ärkebiskopens hus. Där bodde hovrättens assessor Verner Björkman i ett hushåll på 12 personer, men utöver dem ytterligare 17 personer som hörde till åtta olika hushåll. Dessa bodde på hyra i hus som låg på samma tomt.

De flesta kyrkomötesombuden tydde sig till liknande arrangemang. På grund av trångboddheten, stadens hyrespraxis och mötets natur hade de troligen tillgång till ett rum i någon av de större hyreslägenheterna. Många mötesombud uppgav samma adress, vilket tyder på att de också övernattade i samma hus.

Troligen var det så att domkapitlet eller domkyrkoförsamlingen ordnade boende till gästerna eller åtminstone koordinerade deras logi. Många deltagare anlände till Åbo långt ifrån och hade knappast möjlighet att själva skaffa boende på förhand. Det här stöds också av det faktum att många som bodde på samma adress inte var hemma från samma ort. På Nylandsgatan 18 bodde till exempel kyrkoherden Axel Berner från Pieksämäki, kyrkoherden Johan Lampén från Rantasalmi och kyrkoherden Klas Erik Järnefelt från Kontiolax.

Vissa deltagare verkar ha hyrt in sig på den öppna marknaden eller så hade även de ordnat sitt boende via kyrkan. I maj 1876 började man se annonser i *Åbo Underrättelser* som var riktade till kyrkomötets deltagare. Några tidningsannonser om lediga rum stämmer överens med kyrkomötesdeltagares boendeuppgifter. Henriksgatan 8 annonserades för uthyrning i *Åbo Underrättelser* den 9 maj 1876. Där övernattade prosten Jacob Roos från Ingå,

handelsmannen Gustav Hedström från Jakobstad och rektorn Johan Magnus Alopæus från Joensuu. Annonser tillhandahöll ett ledigt rum med tanke på det kommande kyrkomötet.

I de flesta andra annonser kom man ihåg att nämna att rummet eller rummen var möblerade, vilket givetvis var en förutsättning. Följande personer tydde sig till ett dylikt boende på Biskopsgatan 11: friherren Henrik August Wrede från Itis, Juvas kyrkoherde Johan Viktor Johnsson, Idensalmis kyrkoherde Henrik Brofelt och häradsskrivaren Karl August Malmberg från Kuopio.

Även mötesdeltagare och arrangörer som var bosatta i Åbo inhyste delegater hos sig. Friherren Samuel Werner von Troil erbjöd logi till professor Robert Montgomery, som förutom övernattnings säkert också fick ta del av familjen von Troils gästfrihet både gällande mat och sällskap. Också mötestolken Adolf Waldemar Jahnsson erbjöd logi till mötesdelegater från andra håll. Hos honom på Arseniigatan 18 (numera Sirkkalagatan) övernattade kommunalrådet Agathon Meurman från Tammerfors, lyceirektorn Johan Geitlin från Tavastehus och professor Yrjö Sakari Forsman (senare Yrjö Koskinen).

På grund av mötets strama tidtabell var rummets eller lägenhetens storlek för många av underordnad betydelse medan bostadens läge och möjlighet till måltider och hushållstjänster viktigare. Ombuden hade också anlät utan sina familjer, vilket möjliggjorde gemensam logi.

De flesta bodde i närheten av mötesplatsen Akademihuset, bland annat på Biskopsgatan, Tavastgatan, Henriksgatan, Arseniigatan, Lilla-Tavastgatan och på andra sidan ån vid Lilla-Brahegatan, Multavierugatan och Ryska Kyrkogatan.

Kyrkomötets festmiddag

Onsdagen den 28 juni 1876 arrangerade kyrkomötesdeltagarna en festmiddag i restaurang Teaterfoyern i teaterhuset i Åbo (i dag ÅST). Festen ordnades av deltagarna som ett tack till ärkebiskopen och de övriga som arrangerat mötet, biskop Schauman som fungerat som vice ordförande, domprosten Borg som var ställföreträdare för biskopen i Kuopio samt kanslipersonalen (sekreteraren, tolken och stenograferna). Vid festen skålade man som brukligt var först för kejsaren och därefter för kyrkans högsta ledning. Även för besökande domprosten Strömberg från Strengnäs stift i Sverige utbringades en skål. Skåltalen var ett viktigt element vid festliga middagar och förutom att uttrycka ett tack innebar de också en hedersbetygelse.

Ärkebiskopen hade redan tidigare, den 17 juni, bjudit in både deltagarna i kyrkomötet och eliten i Åbo till en festmiddag i sin tjänstebostad. Vid middagen i teaterhuset tackade man således också ärkebiskopen för gästfriheten. Också vid den festen skålades det, men då förutom till kejsarens ära också för fosterlandet, finska senaten och kyrkomötet.

Det var brukligt att man ordnade den här typen av middagar i samband med stora evenemang och när man ville hedra någon högt uppsatt person eller personens arbete. Också märkesdagar av olika slag firades med middagsbjudningar. Tidigare hade det ordnats dansevenemang men på 1870-talet pågick ett brytningsskede då storslagna danstillställningar börjat ersättas av middagar. Samtidigt med kyrkomötet firades till exempel Vasa hovrätts 100-årsdag och öppnandet av järnvägsförbindelsen mellan Åbo och Toijala, båda likaså med middagsbjudningar.

En intressant faktor i sammanhanget är festplatsen. Middagen ordnades i Åbo Teaterhus restaurang Teaterfoyern (senare känd under namnet Fojja) i husets foajé. Vanligtvis ordnades denna typ av middagar i Societetshuset i Åbo (numera stadshuset), men uppenbarligen hade societetshuset redan börjat tappa i popularitet på 1870-talet och restaurangverksamheten upphörde 1878. År 1876 var nyheter i stadens festplatsutbud som hotell Phoenix (1878), FBK-huset och Hamburger Börs ännu bara i planeringsskedet om ens det. Teaterrestaurangen fick alltså under en period öppna sina dörrar för större fester.

Dagstidningarna från den tiden upplyser oss om att foajén mest användes för mindre fester och samkväm. Lokalen användes i synnerhet av Musikaliska sällskapet i Åbo, både för egna samlingar och småskaliga konserter, men även andra föreningar möttes i restaurangen. Ibland arrangerades auktioner, ibland särskilda fester som till exempel Runebergsdagens festmiddag. Teaterrestaurangen verkar enligt den bild tidningarna ger ha varit endast en beställningsrestaurang, men det vet vi inte med säkerhet. Bolagets största aktieägare 1987 var kyrkomötesombudet Samuel Werner von Troil, vilket kan förklara valet av plats.

Vilken mat och dryck det bjöds på under middagen vet vi inte, men några slutsatser kan vi dra utifrån menyerna vid liknande tillställningar. Då järnvägen mellan Åbo och Toijala invigdes sex dagar tidigare bjöds det på en åtta rätters meny som bestod av förrättssoppa, lax, nötkött med ärter, paté med tryffel, kyckling och till sist glass samt ost och frukt. Varje rätt kombinerades med ett tillhörande vin. Vid invigningen drack man bland annat vin från de franska vinhusen Chateau Yquem, Veuve Clicquot och Mouton Rothschild samt sherry, madeira och portvin. En liknande meny bjöds det på i Teaterfoyern ett år tidigare, så tåginvigningsmenyn var inte på något sätt ovanlig för den tiden.

Vad hände utanför mötessalen?

Kyrkomötesombuden hade en stram mötestidtabell, men där rymdes också lediga dagar då deltagarna hade möjlighet att bekanta sig med Åbo och stadens omgivning. Söndagarna var alltid mötesfria dagar liksom pingsten och midsommaren. Hur mötesombuden använde sin fritid finns det ingen noggrannare information om, men följande aktiviteter fanns tillgängliga i Åbo i juni 1876.

Staden var redan för 150 år sedan en känd restaurangstad som i synnerhet före Åbo brand hade varit en pionjär i utvecklandet av den finländska restaurangkulturen. I Åbo var man först med att ta i bruk moderna restaurangpraktiker som menyer med olika rätter, en tallriksportion för varje maträtt, bordsarrangemang för några personer, servitörer som rörde sig i salen och möjlighet att reservera privata kabinett som betjänade stadens växande societet. Åbo brand påverkade utvecklingen, men rätt snabbt betjänades kunder igen i Åbos många restauranger, konditorier och klubbar. Ståndspersonerna vände sig vid att äta ute och så småningom vändes fokus bort från danstillställningarna till restauranger och hotellkabinett, där middagen blev en viktigare orsak att samlas än dansen.

Förutom de två middagarna under mötesmånaden finns det ingen information om hur kyrkomötesgästerna tillbringade kvällarna och sin fritid, i den mån mötets strama tidtabell alls gav utrymme för sådant. Det är däremot klart att deltagarna under det en månad långa mötet har upprätthållit sitt sociala liv också vid sidan om mötestiderna. I dokumenten finns inga hänvisningar till att kyrkomötet skulle ha ordnat lunch- eller middagsservering för deltagarna. Allt tyder på att deltagarna själva ansvarade för sina måltider och att det var tänkt att dessa skulle täckas av dagpenningen.

Mötesdeltagarna intog sina måltider i någon av stadens restauranger eller vid sitt logement, där måltider har kunnat ingå i hyran. Luncher och middagar har säkert också intagits tillsammans med societeten i Åbo eller bekanta familjer. Att hälsa på hos bekanta, kollegor eller kända personer hörde ännu på 1870-talet till de borgerliga sedvänjor som majoriteten av mötesdeltagarna ägnade sig åt. Alla hade inte nödvändigtvis kontakter i Åbo men många kände sannolikt personer som hörde till borgarskapskretsarna i Åbo och tog säkert kontakt med dem i den mån dessa var i Åbo i juni och möteskalendern tillät.

Den tidens borgerliga sällskap träffades förutom i hemmen även i klubblokaler och föreningslokaler. Där erbjöds medlemmar och deras sällskap en möjlighet att umgås, spendera tid tillsammans och läsa tidningar. Det verkar inte ha funnits egentliga borgerliga klubbar – åtminstone inte tydliga sådana – i Åbo vid tiden för kyrkomötet, men 1876 verkade där flera föreningar och sällskap där man ordnade olika evenemang. Till dessa hörde Läseföreningen som ordnade mötestillfällen för sina medlemmar, Evangeliska sällskapet, Bibelsällskapet i Åbo och Handelsföreningen. Möjligen har dessa föreningar erbjudit servering för mötesdeltagarna i sina egna lokaler under mötet och samtidigt gjort sitt namn och sina tänkesätt kända.

Förutom Teaterhusets restaurang fanns det i Åbo många restauranger där man kunde inta en måltid och tillbringa kvällen. Traditionella restauranger hade här funnits redan från 1800-talets början. Hit hörde Societetshusets restauranger vid åstranden och restaurangen i Kuppisparken. De fick nu några nya konkurrenter som man fortfarande känner till i Åbo. I Porthansparken bjöd restaurang Pinella på mat i en paviljong i trä och bredvid den övre ångbåtshamnen låg Samppalinnas restaurang. Ytterligare några restauranger som lämpade sig för mötesdelegaternas värdighet var restaurang Kaupunginkellari och restaurangen i

Järnvägsstationens hotell. På sommaren kunde man besöka Runsala, den Allmänna promenaden (numera Folkparken), Beckholmens restaurang, och ön Lill-Bocken. Dessa var sommarrestauranger som hade öppnat sina dörrar senast under kyrkomötets gång. Man färdades vanligen dit med små färjor och båtar som avgick från Aura å. I Åbo fanns också mindre restauranger som mötesdeltagarna kunde besöka. På Tavastgatan fanns till exempel restaurang Randén som annonserade i tidningen att de erbjöd mat, kaffe, te och choklad.

Det såldes alkohol, och även mat, vid två utskänkingsställen som upprätthölls av Åbo minuthandels- och utskänkingsaktiebolag. Bolaget tillverkade och importerade själv "starkviner, viner och maldrycker", som serverades i dess salar. I bolagets offentliga stadgar betonades att lokalerna var snygga och väl hållna, att personalen var "artig och rask" och att serveringen höll hög klass. Det var förbjudet att sälja till minderåriga (under 18-åringar) och påverkade personer, liksom att sälja på kredit och mot pant. Detaljhandeln och utskänkingsbolag var samhällets sätt att kontrollera spritförsäljningen och spritframställningen. En lagändring hade trätt i kraft 1876, vilket betydde att det var frågan om en alldeles färsk förnyelse vid tiden för kyrkomötet.

Trots att restaurang- och nattlivet var livligt i Åbo vid denna tid var det annorlunda än 150 år senare. Enligt stadens regler stängdes utskänkingslokalerna vardagar klockan nio på kvällen och matrestaurangerna två timmar senare, klockan elva. En del restauranger hade fått undantagslov för öppettiderna, som Societetshuset, Kaupunginkellari, Samppalinnan virvoitushuone och restaurangerna i Kuppis, Runsala och Beckholmen, vilka tilläts vara öppna till klockan tolv på natten. Dessutom hade magistraten, alltså stadsförvaltningen, möjliggjort att vissa föreningar fick hålla öppet ännu längre i de hyrda restaurangerna. Detta undantag var inte särdeles speciellt när man beaktar att magistratens medlemmar också var medlemmar i dessa föreningar.

Förutom restaurangerna kunde också stadens konditorier erbjuda förfriskningar till mötesdelegaterna. Man serverade kaffe och te, olika slags konfekt och karameller, kakor, bakelser, salta piroger och andra läckerheter. År 1876 verkade konditoriet C. Lemberg i Åbo, Virvoitus cafe lett av N. Grönroos och Winbergs konditori på Slottsgatan. Lembergs konditori var beläget på Hovrättsgatan, alltså alldeles nära möteslokalen i Akademihuset, så det torde ha blivit bekant för mötesdeltagarna.

Förutom alkoholdrycker, kaffe och te kunde kyrkomötesdeltagarna utanför möteslokalen njuta av förfriskningar, bland annat olika slags moderna läskedrycker. Företaget Wätti som tillverkade kolsyresatta drycker hade nyss grundats i Åbo och öppnade i juni 1876 två läskedryckskiosker. Den ena var belägen vid det som idag är Aurabron och den andra i närheten av Kyrkatorget eller Gamla stortorget.

När kyrkomötesdeltagarna promenerade i staden kunde de bekanta sig med både restauranger och kaféer och med Domkyrkan, Gamla akademihuset, där man sammanträdde, Åbo slott och observatoriet. De historiska byggnaderna kunde man främst beundra utifrån då det ännu inte fanns något officiellt museum i Åbo 1876. Stadens historiska museum öppnades 1881 och konstmuseet 1904. De numera berömda kullarna i Åbo var främst trädlösa klippor, men en promenad sträckte sig längs Aura å där stadsborna gärna spatserade.

Ett traditionellt tidsfördriv för ståndspersoner och den bildade klassen var konserter, som ordnades också sommartid i Åbo. I juni 1876 konserterade till exempel den kända åbobördiga solisten Mathilda Lagermarck i Åbo domkyrka. Några dagar senare, söndagen den 11 juni, ordnades en samkonsert i Åbo domkyrka, där flera olika musiker framförde andliga sånger och musikstycken. Konserten intresserade säkert många kyrkomötesombud och de hade goda möjligheter att delta då söndagen inte var mötesdag. Enligt tidningen hade konserten samlat "en anseelig mängd åhörare".

Musik kunde man också få höra i restaurang Kaupunginkellari, där en musikensemble från Berlin uppträdde varje kväll i juni månad. Också i stadens teaterbyggnad ordnades det konserter. Fredagen den 16 juni uppträdde solisterna Anna Strandberg och Rudolf Sellman från Kungliga Operan i Stockholm. Varje vecka under juni månad erbjöds det på flera konserter.

Åbo hade varit en teaterstad redan vid 1800-talets början, men i juni hade teaterverksamheten tagit semester. Vid samma tid gästades Åbo emellertid av en grupp skådespelare från Helsingfors svenska teater. De framförde i teaterhuset bland annat den norske författaren Bjørnstjerne Bjørnsons färskaste skådespel *Ett handelshus* och några scener ur den åbobördige J. J. Wecksells skådespel *Daniel Hjort*. Det ordnades föreställningar flera dagar i följd.

I juni inföll självfallet också midsommaren, som gav mötesdelegaterna en två dagars paus från mötesförhandlingarna. I Åbo arrangerades midsommarprogram i synnerhet av rederierna. De ordnade båtutflykter till platser i näromgivningen, såsom Runsala, Bockholmen, Nådendal, Pargas, Karuna och Salo. Under utflykterna kunde man äta picknick och njuta av sommarvädret. Särskilt under midsommaren var utflykterna populära och båtarna var fyllda av åbobor som sökte sig bort från staden. Under sommaren erbjöds olika utomhusaktiviteter, bland annat parkkonserter i Samppalinna och vid Runsala allmänna promenad. På midsommarsöndagen uppträdde Musikaliska sällskapet, en fulltalig orkester, i Runsala.

Medan kyrkomötet pågick invigdes också järnvägen mellan Åbo och Toijala. Tågen hade visserligen trafikerat banan redan från början av året, men Åbo station var ännu i juni något halvfärdig. Invigningen skulle ordnas i Åbo, men av någon anledning flyttades den till Toijala bara några dagar före invigningen. Åboborna lät sig inte nedslås av detta utan ordnade en egen invigning i Runsala. Borgåbiskopen Schauman hedrade tillfället med sin närvaro och ett tal.

Samma dag som invigningen hölls besökte ryska tronföljaren Alexander (senare som kejsare Alexander III) överraskande Åbo tillsammans med sin gemål Maria Fjodorovna, alltså danska prinsessan Dagmar. Enligt uppgifter från tidningen *Sanomia Turusta* hade kejsarhusets ångfartyg obemärkt anlänt till Aura å och när arvfursten och hans gemål hade stigit i land kände någon igen dem. Följet hade strövat omkring i staden en stund och inhandlat souvenirer, men något officiellt program hade inte ordnats. Enligt tidningen hade Alexander och Maria önskat besöka domkyrkan, men dess dörrar hade varit låsta.

Kyrkomötet avslutas

Kyrkomötet pågick en månad och avslutades fredagen den 30 juni 1876. Den sista mötesdagen skulle endast innehålla formaliteter, men då diskuterade man ännu livligt utskottsbetänkanden och beslutade om lagändringsförslag och några arvodesfrågor som berörde mötet. Mötesordföranden, ärkebiskop Bergenheim, avslutade förhandlingarna med ett tal där kan bland annat sade:

"Jag önskar äfven mötets högtärade, högtvärderade medlemmar en lycklig återkomst till sina hem, samt önskar för egen del tillika, att de minnen som de medföra från vårt första allmänna kyrkomöte måtte för en och hvar vara lika angenäma och oförgätliga, som de äro det för mig. Att under våra öfverläggningar olika åsigter hafva framställt sig, det är oskiljaktigt från alla allmänna möten och det är just ett bevis på, att vi, hvar och en hafva till de offentliga öfverläggningarna gifvit det bästa bidrag vi kunnat, äfven då vi som mest varit af skiljaktiga meningar.

Särskildt känner jag mig mycket lycklig öfver den nåd, som af Försynen mig förunnats, att jag fått se mig omgifven af sådana män, som här vid detta möte varit församlade att representera den finska kyrkan, och om det finnes något, som är mig påkostande, så är det, att jag denna tid varit så upptagen af göromål, att jag ej så mycket jag önskat, kunnat var tillsammans med Eder utom under arbetstiden.

Det är troligen för sista gången jag ser de flesta bland Eder; den ålder jag uppnått, är också sådan, att jag icke kan hoppas att framdeles mera den lyckan skall blifva mig beskärd, att få uppträda i en så kär och dyrbar församling som denna, till hvilken jag nu haft äran att höra. Men till mitt lufs slut skall minnet af detta, det första allmänna kyrkomötet i Finland förblifva mig särdeles kärt."

Ärkebiskopen avslutade talet med bönen Fader vår, men därmed var mötet ännu inte till ända. Borgåbiskopen Schauman ville ännu särskilt avtacka ärkebiskopen med ett eget tacktal och en hälsning till mötesdelegaterna. Efter att mötet avslutats kl. 18 förflyttade sig kyrkomötesombuden till domkyrkan för den avslutande gudstjänsten. Där predikade kontraktsprosten C. J. Helander på finska och domprosten Torsten Renvall på svenska.

De viktigaste källorna

Kyrkomötets arkiv, Kyrkomötet, Nationalarkivet

Åbo mantalslängd 1867, Åbo och Björneborgs läns mantalslängder, Nationalarkivet

Åbo Teaterhusets arkiv, Handskriftssamlingar, Åbo Akademi Bibliotek

Turussa istuneen, Suomen ensimmäisen seurakuntakokouksen protokollat. Kyrkostyrelsen, Åbo 1877.

Adresskalender för Åbo stad 1878

Finlands handelskalender 1876

Helsingfors Dagblad 1876

Ilmarinen 1876

Sanomia Turusta 1876

Åbo Underrättelser 1876

Åbo Posten 1876

Hallia, Jouko: *Vuoden 1876 kirkolliskokous.* Helsingfors universitet, Helsingfors 1967.

Juva, Mikko: *Kirkon parlamentti. Suomen kirkolliskokouksen*